

Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı Savaş Tabloları Üzerine Bazı Tespitler*

Some Findings on Stanisław Chlebowski's Ottoman War Paintings

Rumeysa Işık Yayla**

Öz

Dönemi açısından belgeleyici bir rol üstlenerek tarih temalı resim geleneğine büyük katkı sağlayan Osmanlı savaş tabloları, geçmişin hatırasını korumak adına yapılmış olsalar da yüzyıllar öncesine dayanan yaşanmışlıkları ölümsüzeleştirdikleri bir gerçektir. Bunun gerisinde yatan en önemli etken ise yönetici zümrenin beğenisini kazanmak adına çalışan sanatçıların yapmış oldukları eserleri siyasi bir tutumla propaganda aracına dönüştürmek ve liderler adına bir güç gösterisinde bulunmak istemeleridir. Bu yüzden de saraya bağlı olarak hamilerinin istekleri doğrultusunda eserlerini üreten ressam, askerî başarıları her daim görkemli anlatılarla sunmak durumunda kalmışlardır. Çünkü elde etmiş oldukları zaferler vasıtasıyla liderlerini övmek, bir bakıma onların güçlerini arttırmak ve başarılarını imgelerle sonsuza dek yaşatmak onlar için büyük başarı sayılmıştır. Bu fikrin en seçkin örnekleri de 1870-1876 yılları arasında Sultan Abdülaziz'in saray ressamı olarak çalışan Polonyalı sanatçı Stanisław Chlebowski tarafından verilmiştir. Bu süre zarfında çok sayıda resme imza atan sanatçının yapıtları arasında ilk sırayı Osmanlı savaş tabloları almaktadır. Fakat bu eserler yalnızca bir savaş resmi değildir, aynı zamanda Osmanlı'nın askerî anlamdaki görsel belleğine katkı sunan önemli belgelerdir. Bu makalede ise Chlebowski'nin Osmanlı savaş tablolarına yansınan görsel izlerin takibi yapılarak bazı tespitlerde bulunulmuş, eserlerin Türk savaş resim tarihine kazandırmış olduğu yenilikler üzerine birtakım düşünceler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Sultan Abdülaziz, Polonyalı Ressam, Stanisław Chlebowski, Savaş Resmi, Yağlıboya Tablo

Abstract

Ottoman war tables that majorly contribute to the tradition of historical paintings by taking a role in documenting in terms of its period is a reality that they have made for the sake of old times although they hold a mirror to the experiences dating back centuries. The most important factor behind that is to gain their admiration of the managing group, to carry out the function of propaganda with a political behaviour, and to make a show of strength. For this reason, artists who worked under the palace and produced their paintings in line with the wishes of their patrons have always had to present military achievements with magnificent narratives. Because praise of their leaders through their gained victories, to increase their power in a sense, and immortalise their achievements via imageries are considered as a great success among painters. Furthermore, these paintings also carried out a political mission alongside being artwork. The most outstanding examples of this idea are given by Polish artist Stanisław Chlebowski who served as the court painter of Sultan Abdulaziz in the years between 1870 and 1876. During this period, Ottoman war paintings take first place among the works of the artist

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Tezcan Kaya danışmanlığında, Rumeysa Işık Yayla tarafından hazırlanan "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)" isimli doktora tezinin bir bölümünün geliştirilmiş hâlidir.

** **Sorumlu Yazar:** Rumeysa Işık Yayla (Arş. Gör. Dr.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Samsun, Türkiye. E-posta: rumeysa.isikyayla@omu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3100-5889

Atf: Işık Yayla, Rumeysa. "Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı Savaş Tabloları Üzerine Bazı Tespitler." *Art-Sanat*, 19(2023): 285–310. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.19.1133958>

who signed many paintings. But these paintings are not only war paintings, they are also important documents that contribute to the visual memory of the historical narrative of the Ottoman Empire in a military sense. In this article, some determinations were made by following the visual traces reflected in Chlebowski's Ottoman war paintings, and some thoughts were put forward on the innovations that the works brought to the history of Turkish war painting.

Keywords

Ottoman Empire, Sultan Abdulaziz, Polish Artist, Stanisław Chlebowski, War Painting, Oil Painting

Extended Summary

Interacting with different civilizations from its foundation to its collapse, the Ottoman Empire, which has a military profile based on political, economic and social organization, made its name known with the wars for centuries. These wars, which occupy an important place in Turkish military history, have been an indicator of the fights put up against the enemies for many years. These wars sometimes brought victory and sometimes defeat as well, and made the Ottoman Empire a great power that dominated world history since the beginning of the 14th century. The best reflection of this can be seen in oil paintings on war, which are the representations of victories and defeats on canvas. Because the war scenes carry a narrative that emphasizes the monumentality of the struggle for the homeland. Most importantly, it aims to convey the message that victory is celebrated by the ruling groups to the audience. The best examples of this were given by Stanisław Chlebowski, who served as the court painter of Sultan Abdulaziz between 1870 and 1876. The works he produced at this time are very important for the development of Turkish war painting. Moreover, while these paintings were produced with a different understanding of description in the Ottoman lands, their impressions in the West are visual mediation of diplomacy that has turned into a modern one. But most importantly, they were introduced to the whole world as a part of the cultural interaction between Turkish and Western painters. According to an interview he gave to the Kraków Czas Newspaper in 1872, Chlebowski came to Istanbul in September 1864 to produce a series of paintings about the Ottoman-Polish Wars. Shortly after, he was assigned to paint military bases at the request of Keçecizade Fuad Pasha, the grand vizier of the time. When these works, which were presented to Sultan Abdulaziz, gained great acclaim, he began to work for the orders of the sultan. Most of the works he produced consist of oil paintings reflecting the Ottoman war history. These works are mostly the battles of I. Kosovo (1389) and Varna (1444), the Conquest of Istanbul (1453), Smederene (1459) Belgrade (1521), Mohac (1526), Vienna (1529), Budin (1541), Temesvár (1551), Eger (1596), Yanikkale (1598) Baghdad (1638), it includes selected scenes from battles such as the Battle of Vienna (1683) and the Greek Revolution (1821). The painter's war paintings brought many innovations to this field and sometimes pioneered the first. For example, the 1865 canvas painting named *The Battle of Varna* by Chlebowski, which is in the Istanbul Harbiye Military

Museum Collection was determined as the earliest dated Ottoman war painting produced in this land by a foreign painter as a result of the examinations. Chlebowski's oil painting *Mehmet II's Entrance to Istanbul*, painted in 1874, is the earliest known example of the Conquest of Istanbul theme. French painter Jean-Joseph Benjamin Constant's work on the same theme has been considered a pioneer until now. However, Stanisław Chlebowski's painting, although it was completed in 1884 after Constant's painting, is of great importance in terms of being the first idea on this subject.

One of the features Stanisław Chlebowski brought to the iconography of the Ottoman wars was that he emphasized the union of patron-painter. The Ottoman text, which the painter added to the upper right corner of some war scenes, has been found only in Chlebowski's paintings in the Turkish war painting tradition. Probably the artist worked with Sultan Abdulaziz on these lines. In these articles, information is given about when, with whom and where the war took place, and about the spoils captured during the war. This gave the Ottoman war tables a documentary value.

In Chlebowski's war paintings, the heroism of military and historical leaders, who played an important role in the war, was emphasized. Sometimes, the wars in which the Ottoman army was defeated or left without results are also depicted. For example, oil paintings on the Siege of Vienna are such works. In other words, in his composition, the painter depicted Suleiman the Magnificent with a victorious image from the battlefield. Moreover, historical records show that the siege ended without any results for the Ottoman army. A similar practice has emerged in the work in which he describes the Battle of Vienna. However, the fact that the work is dated to the years 1865-1876 in the collection it is in leaves a big question mark in mind. Because Chlebowski has been working as the palace painter of Sultan Abdulaziz in this process. Therefore, he cannot portray such a defeat in this period. As a result of the determinations, the artist created this painting, probably on order, when he lived in Kraków between 1881-1884.

When all these are taken into account, it is understood that most of Stanisław Chlebowski's Ottoman war paintings consist of scenes with political and military propaganda purposes. While these works were produced with a different understanding of description in the Ottoman lands, their impressions in the West served as a visual mediation of the diplomacy method. But most importantly, as a victory propaganda, they were introduced to the whole world from the Ottoman palace with heroic pride.

Giriş

Küçük bir beylikten devlete, ardından da üç kıtaya birden yayılarak dünyaya hükmeden büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlılar, Balkanlardan Avrupa'ya, Güneybatı Asya'dan Kuzey Afrika'ya, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar topraklarını genişleterek egemen bir güç hâline gelmişlerdir. Bu ilerleyişte iskân, istimâlet, gaza ve cihat anlayışının yanı sıra askerî anlamda uyguladıkları harp şekli, organizasyonu, taktik, teori ve teknolojisinin payı büyüktür.¹ Bu şekilde örgütlenen ordunun gerçekleştirmiş olduğu akınlarda yüzlerce savaştan başarıyla ayrılmış olması, beklenen bir sonuçtur. Fakat 1683 tarihli II. Viyana Kuşatması, sonrasında yaşanan uzun savaşlar dönemi ve bunun sonucunda imzalanan Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) anlaşmaları, Osmanlı Devleti'ni yeni bir sürece hazırlamıştır.² Bunun ilk etkileri, yalnızca siyasi ve askerî anlamda değil, sosyal ve kültürel olarak da Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmesi gerektiği fikrini öne çıkarmıştır. Osmanlıların Batı'ya olan bakışını tamamen değiştiren bu süreçte, Avrupa ile siyasi ve ticari ilişkiler yoğunlaşmaya başlamış, geçici olarak gönderilen elçiler vasıtasıyla askerî, sosyal ve kültürel açıdan pek çok yenilik Osmanlı toplumuna girmiştir. Bu gelişmeler zamanla yeni kültür ve sanat ortamının oluşmasına zemin hazırlarken devletler arası diplomatik ilişkiler, İstanbul'da açılan daimî elçilikler kanalıyla yürütülmeye başlanmıştır. Bu elçiliklerin bir diğer görevi de Osmanlı kültür ve yaşantısına dair bilgi toplamak, bünyelerinde barındırdıkları ressam ve desinatörler aracılığıyla bu izlenimleri Batılı ülkelere görsel olarak tanıtmak olmuştur.³ Gelişen ulaşım şartlarıyla birlikte, bazen elçilikler yoluyla bazen de kendi imkânlarıyla Osmanlı topraklarına gelen sanatçılar, burada uzun yıllar çalışma fırsatı yakalamışlardır. Kıyafet albümlerinden elçi kabul törenlerine, kent görünümlelerinden portre serilerine ve yaşam sahnelerine kadar çeşitli siparişler üzerine eserlerini üretmişlerdir.⁴ Bununla da kalmayıp Osmanlı sarayına resim sunmak üzere bağlı buldukları elçiliklere başvurmuşlar, sultanların himayesine girmeye çalışmışlardır.⁵ Bu yüzden 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı topraklarına gelen yabancı ressamların sayılarında görülen artış oldukça dikkat çekicidir. Özellikle İstanbul'da

1 Nurdan Şafak, "Osmanlı Kuruluş Döneminde Devlet", *Belleten* LXXVI/276 (Ağustos 2012), 434-436; Rumeyza Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)" (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2021), 188.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, c. IV/1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956), 147, 170-171; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1978), 39; Mustafa Cezar, "Osmanlı'da Yenilik ve Değişim İçerikli İlk Hareket ve Oluşumlar", *Osmanlı'nın Dış Dünyaya Bakışı (03 Aralık 1999 Seminer Bildirileri)* (İstanbul: Sanat Tarihi Derneği, 2003), 1-15; Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 147.

3 Semra Germaner ve Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 21.

4 Günsel Renda, "Osmanlı Başkentinde Ressamlar ve Yapıtları", *İmparatorluktan Portreler: Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu'ndan Seçilmiş Yapıtlarla 18. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Dünyası ve Osmanlılar* (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2005), 15-16.

5 Germaner ve İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, 74, 84; Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 232.

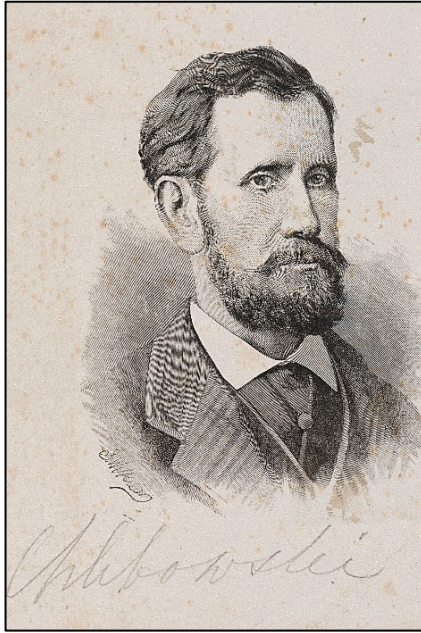
yaşayan gayrimüslim ressamların Osmanlı sarayı ile kurmuş oldukları ilişkiler, devlet ideolojisine bağlı resim üretiminin kültürel diplomasi aracı haline dönüşmesini sağlamıştır.⁶ Bilhassa Sultan Abdülmecid (salt. 1839-1861), Abdülaziz (salt. 1861-1876) ve II. Abdülhamid (salt. 1876-1909) dönemleri, böyle bir sanat ortamının oluşumu konusunda yeni bir sürecin başlangıcı sayılmaktadır. Bundan böyle siparişlerle yönetici zümreyi öne çıkarma gereği duyan ressam, eserlerini daha çok padişah portreleri ve askerî törenler üzerine yoğunlaştırmışlardır⁷. Ayrıca Osmanlı tarihî anlatısına katkıda bulunarak, pek çok savaş resmine imza atmışlardır⁸. Bu kişiler arasında ilk sırayı alan isim ise Sultan Abdülaziz'in saray ressamı olarak adını duyuran Polonyalı sanatçı Stanisław Chlebowski olmuştur.

Stanisław Chlebowski'nin Odessa'dan İstanbul'a Uzanan Hayat Hikâyesi

1835 yılında Ukrayna'nın Podolya kentinde dünyaya gelen Stanisław Chlebowski (G. 1), Odessa'da yaşayan amcası Edward Podleski tarafından büyütülmüştür.⁹ İlk resim eğitimini yine aynı şehirdeki Grekov Sanat Okulu'ndan alan sanatçı, 1853-1859 yılları arasında St. Petersburg'daki Güzel Sanatlar Akademisine devam etmiştir¹⁰. Hatta burada yapmış olduğu resimler, kendisine altın ve gümüş madalyalar kazandırmıştır.¹¹ Onun bu başarısı, öğrenimini yurt dışına taşıma olanağı sağlamış, önce Münih, ardından da Paris'e giderek birçok ustanın atölyesinde çalışma imkânı bulmuştur.¹² Ancak Fransız Oryantalist ressamlardan Jean-Léon Gérôme (1824-1904), Chlebowski'nin sanat hayatında âdeta bir dönüm noktası olmuştur. 1860-1862 yılları

-
- 6 Mary Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar, Oryantalistler ve 19. Yüzyıl Görsel Kültürü*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 10.
- 7 Dönemin sanat ortamı için bk. Germaner ve İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, 107-116; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi* (İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor Kitapları, 1995); Seyfi Başkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Resim* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997).
- 8 Ahmet Kamil Gören, "Türk Resminde Savaş Teması ve Betimleme Anlayışındaki Dönüşümlerine İlişkin Bir Deneme," *Tarihte Doğu-Batı Çatışması (Semavi Eyice'ye Saygı) Sosyoloji Yıllığı*, 12 (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 479.
- 9 Anna Lebet-Minakowska, "Z Polski do Odessy-z Odessy do Polski, Roman Chojnacki i Stanisław Chlebowski", *Olacy w Odessie. Studia Interdyscyplinarne* (Odessa: Wydawnictwo Prymat, 2021), 208; Stanisław Zieliński, *Podróznicy, Odkrywczy, Zdobywczy, Badacze, Eksploratorzy, Emigranci-Pamiętnikarze, Działacze i Pisarze Migracyjni* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Ligi Morskiej i Kolonjalnej, 1933), 50.
- 10 Fatma Coşkun, "Empires and Artistic Connections: Sultan Abdülaziz and His Court Painter Stanisław Chlebowski", *Türkiye-Polonya İlişkilerinde 'Temas Alanları' 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı (06-07 Haziran 2014, Varşova)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 102.
- 11 Joachim Śliwa, "Znad Bosforu do Krakowa. Stanisław Poraj Chlebowski (1835-1884)", *Egipt, Grecja, Italia: Zabytki Starożytności z Dawnej Kolekcji Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego : Praca zbiorowa* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007), 262-263; Fatma Ürekli, "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı", *Tarih Dergisi* 71/1 (2020), 289; Tadeusz Majda, "European Artistic Tradition and Turkish Taste-Stanisław Chlebowski, The Court Painter of Sultan Abdülaziz," *Uluslararası "Sanatta Etkileşim" Sempozyumu (25-27 Kasım 1998, Ankara) Bildiriler*, ed. Zeynep Yasa Yaman (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000), 176.
- 12 Marceli Olma, "Kraków Językowy Autoportret Malarza Orientalisty w Listach Prywatnych Stanisława Chlebowskiego", *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Linguistica* 12 (2017), 206.

rı arasında kendisinden eğitim alan sanatçı, burada edinmiş olduğu resim öğretisini yaşamı boyunca devam ettirmiştir.¹³ Bu sırada Almanya, İtalya, Belçika ve İspanya gibi ülkeleri ziyaret etmiş, izlenimlerini Oryantalist etkili resimlerine yansıtmıştır.¹⁴ Üstelik bu yolculuklardan birini de İstanbul'a gerçekleştirmiştir. Bu süreçle ilgili her ne kadar tartışmalı bilgiler ortaya konulmuş olsa da 1872'de *Kraków Czas* gazetesine vermiş olduğu röportaja göre ressam, Osmanlı-Lehistan Savaşları'nı konu alan bir dizi tablo üretmek amacıyla 1864 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelmiştir.¹⁵ Bir süre sonra da dönemin sadrazamı Keçecizade Fuad Paşa'nın (1814-1868) isteği doğrultusunda askerî üslerin resimlerini yapmak üzere görevlendirilmiştir.¹⁶ Sultan Abdülaziz'e sunulan bu eserler büyük beğeni toplayınca, kendisi artık padişahın siparişleri için çalışmaya başlamıştır.¹⁷

G. 1: Stanisław Witkiewicz, Stanisław Chlebowski, 1884 (Varşova Ulusal Müzesi/Rys. Pol.159022/153 MNW) (<https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/779328>)

13 Agata Wójcik, "Jean-Léon Gérôme i Stanisław Chlebowski. Dzieje Przyjaźni," *RIHA Journal* 13 (2010), erişim 6 Mayıs 2022, <https://d-nb.info/1009368834/34>; Coşkun, "Empires and Artistic", 102; Lebet-Minakowska, "Z Polski do Odessy," 209; Majda, "European Artistic Tradition," 176-177.

14 Śliwa, "Znad Bosforu do Krakowa," 262.

15 Stanisław Chlebowski'nin röportajı ve bu süreçte ailesiyle yapmış olduğu mektuplaşmanın detayları için bk. Agata Wójcik, "Stanisław Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in Sarayında," çev. Nazan Erbil, *Millî Saraylar: Sanat, Tarih, Mimarlık Dergisi* 17 (2019), 33-51; Olma, "Kraków Językowy autoportret," 206-218.

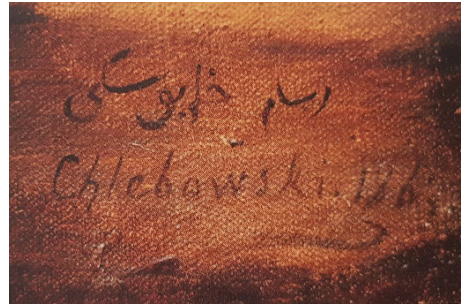
16 Ürekli, "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin," 290; Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)," 234.

17 Mary Roberts, "Ottoman Statecraft and the 'Pencil of Nature' Photography, Painting, and Drawing at the Court of Sultan Abdülaziz," *Ars Orientalis* 43, ed. Nancy Micklewright (Washington: Smithsonian Institution, 2013), 12-13; Lebet-Minakowska, "Z Polski do Odessy," 210.

1870 yılında *Mecidi Nişanı* ile ödüllendirilen Chlebowski, aynı zamanda *saray ressamlığı* göreviyle onurlandırılmıştır.¹⁸ 1876'ya kadar sürdürdüğü bu vazifede Sultan Abdülaziz başta olmak üzere üst düzey kişilerin portrelerini yapmış, saray yaşamı ile İstanbul hayatını yansıtan çok sayıda resmi imza atmıştır.¹⁹ Fakat üretmiş olduğu eserlerin büyük bir kısmı, Osmanlı savaş tarihini konu alan yağlıboya tablolardan meydana gelmektedir.²⁰ Bu resimler daha çok I. Kosova (1389) ile Varna (1444) meydan muharebeleri, İstanbul'un Fethi (1453), Semendire (1459), Belgrad (1521), Mohaç (1526), I. Viyana (1529), Budin (1541), Temeşvar (1551), Eğri (1596), Yanıkkale (1598) Bağdat (1638) ve II. Viyana (1683) kuşatmaları ile Mora Ayaklanması (1821) gibi mücadelelerden seçilmiş sahneleri içermektedir. Chlebowski bu eserlerinde, Gérôme'dan almış olduğu üslupsal etkileri sürdürmenin yanı sıra sarayın isteği doğrultusunda geliştirdiği resim anlayışını da takip etmek zorunda kalmıştır.²¹ Bu durum Osmanlı savaş tablolarında, hamî-ressam birlikteliği sonucunda yeni bir Chlebowski Ekolü'nün oluşumuna öncülük etmiştir. En önemlisi de bazı savaş sahnelerinin üretim sürecinde çok fazla üzerinde durulmamış özelliklerin fark edilmesini sağlamıştır.

Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı Savaş Sahneleri Üzerine Bazı Tespitler

1870-1876 yılları arasında *Mâbeyn-i Hümayun Ressamı* olarak çalıştığı süre boyunca Osmanlı muharebelerini konu alan çok sayıda savaş sahnesi betimleyen Stanisław Chlebowski, Osmanlı tarihsel anlatısının askerî anlamdaki görsel belleğine önemli katkılar sağlayan sanatçıların başında gelmektedir. Çünkü onun bu eserleri, savaş resmi geleneğine yeni bir nitelik kazandırmıştır.

G. 2: Stanisław Chlebowski, *Varna Meydan Muharebesi* ve detayı, 1865, Tuval üzerine yağlıboya, 287 x 394 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi / 504 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019; İmza: Karatepe, *Askerî Müze Resim*, 332)

18 Coşkuner, "Empires and Artistic", 103; Ürekli, "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin," 295; Śliwa, "Znad Bosforu do Krakowa," 264; Wójcik, "Stanisław Chlebowski, Sultan," 34.

19 Lebet-Minakowska, "Z Polski do Odessy," 210-211.

20 Gören, "Türk Resminde Savaş Teması," 479.

21 Germaner ve İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, 113.

Özellikle Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'nın siparişi üzerine yapmış olduğu tarih temalı resimlerin Sultan Abdülaziz tarafından beğeni toplaması, sanatçının hayatını büyük ölçüde etkilemiştir. Hatta sultanın Beylerbeyi Sarayı duvarlarına astırmak üzere kendisine hazırlattığı Osmanlı tarihi konulu dört yağlıboya tablosu, bu açıdan önemli bilgiler sunmaktadır.²² Mary Roberts, bir yazısında bu eserlerin nerede olduğu konusunda fikir sahibi olmadığını belirtmektedir.²³ Fakat Chlebowski'nin payitahta geldiği sıralarda Sultan Abdülaziz için yapmış olduğu resim dizilerinden biri de *Varna Meydan Muharebesi* isimli çalışma olmalıdır. Çünkü tuvalin sağ alt köşesinde Arap ve Latin harfleriyle atılan sanatçı imzasının hemen yanında yer alan 1865 tarihi, aslında bir ipucu niteliğindedir (G. 2). Her şeyden önce Varna Meydan Muharebesi (1444), Sultan II. Murad döneminin en başarılı mücadelelerinden biridir. Üstelik bu zafer, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetinin büyük ölçüde sağlandığı bir savaşın sonucudur.²⁴ Sultan Abdülaziz de Avrupalılara karşı elde edilen bu zaferin her daim akıllarda kalması adına tabloyu Chlebowski'ye sipariş vermiştir. Dolayısıyla sanatçının savaş temalı resimlerinde kendini gösteren şematik üslup, ilk defa bu çalışmasında ortaya konulmuştur. İki düşman ordu arasında yaşanan şiddetli hücum, ölümü göze alırcasına tüm güçleriyle savaşan askerler, muharebe alanından yükselen duman kütleleri, devrilmiş atlar, yaralı veya ölü halde yerde yatan insanlar, etrafa saçılmış silahlar, arka fonu oluşturan kale görüntüsü ve daha pek çok detay, Chlebowski'nin savaş konulu kompozisyonlarında ortak kalıptır. Bunun en güzel yansıması da asker tasvirlerinde görülmektedir.

Sanatçı, genellikle kompozisyonunu uygulamadan önce bir eskiz hazırlayarak savaşçıların hareketleri üzerine çalışmış, daha sonra da bu taslakları tuvaline aktarmıştır²⁵. Örneğin günümüzde Harbiye Askerî Müzesi koleksiyonuna *anonim* olarak kayıtlanan ve suluboya ile meydana getirilmiş olan bir süvari taslağının (G. 3), yapılan tespitler doğrultusunda Stanisław Chlebowski'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu çalışma, sanatçının Osmanlı savaş temasına kazandırdığı ilk eskizlerden biri olmalıdır²⁶. Tüm bu özellikler dikkate alındığında, Chlebowski'nin imzasını taşıyan *Varna Meydan Muharebesi* isimli 1865 tarihli eser (G. 2), kanaatimce yabancı bir ressam tarafından bu topraklarda üretilen en erken tarihli Osmanlı savaş tablosu olma düşüncesini güçlendirmektedir²⁷.

22 Ürekli, "Leh Asıllı Stanislaw Chlebowski'nin," 290; Śliwa, "Znad Bosforu do Krakowa," 264; Wójcik, "Stanisław Chlebowski, Sultan," 34.

23 Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 55; Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 232, 237.

24 Varna Meydan Muharebesi'nin tarihî açıdan önemi için bk. Fatma Coşkun, "Polonya Sanatında Oryantalist Esintiler", *Toplumsal Tarih* 152 (Aralık 2014), 51; Feridun Mustafa Emecen, "Varna Muharebesi," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 42 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 527-530; Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gâzavatnâmeler," *Turkish Studies* 3/4 (2008), 598-617; Lech Jaczynowski, "Supposed Gravesites of Władysław III of Varna," *Social Sciences of Sport: Achievements and Perspectives* 14 (2017), 187-209.

25 Mary Roberts, "Networked Objects," *International Journal of Middle East Studies* 45/3 (Ağustos 2013), 570-573.

26 Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 238.

27 Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 363.

G. 3: Stanisław Chlebowski, *Süvari*, 19. yüzyılın ortası, Kâğıt üzerine suluboya, 54 x 50 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi (Çoruhlu ve Çötelioglu, *Askerî Müze Resim*, 139)

Ressamın Varna Meydan Muharebesi'ni konu alan başka bir yağlıboya tablosunda (**G. 4**) da benzer bir taslak uygulaması görülmektedir. Günümüzde Varşova Ulusal Müzesi koleksiyonunda tuval resmi şeklinde kayıtlara geçen bu yağlıboya taslak (**G. 5**), 1876 yılı öncesine tarihlendirilmiştir. Fakat bu resim de diğeriyle aynı zaman diliminde, yani 1876'larda değil, 1865 yılı civarında meydana getirilmiş olmalıdır. Her iki tablosunda da sanki savaş alanının ortasında kalmış gibi olaya hâkim olan sanatçı, askerlerin jest ve mimiklerine yansıyan savaşıma azmini dramatik bir anlatımla tuvaline aktarmıştır. Muharebenin ana kahramanı olarak kompozisyonun merkezine alınan Osmanlı süvarisi ise bunlar arasında en dikkat çekenidir. Hızla koşan beyaz bir atın sırtında resmedilen bu kişi, büyük olasılıkla muharebenin serdarlığını üstlenen üst düzey bir askerdir. Bakışlarını karşısındaki düşmana doğru yöneltmekte, bir eliyle atın yularını kavrayıp diğeriyle de ateş etmeye çalışmaktadır.

G. 4: Stanisław Chlebowski, *Varna Meydan Muharebesi*, 19. yüzyılın ikinci yarısı, Tuval üzerine yağlıboya, 287 x 394 cm, İstanbul Harbiye Askeri Müzesi / 503 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

G. 5: Stanisław Chlebowski, *Varna Muharebesi*, 1876 öncesi, Tuval üzerine yağlıboya, 39 x 50 cm, Varşova Ulusal Müzesi (cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/510165)

Resimde dikkat çeken husus, bu figürün Chlebowski'nin farklı bir çalışmasında daha tekrarlanmış olmasıdır. *I. Viyana Kuşatması* olarak İstanbul Harbiye Askeri Müzesi koleksiyonuna kayıtlanan söz konusu eserin (**G. 6**) ressamı tespit edilememiş olsa da bazı kaynaklarda Chlebowski Ekolüne atfedildiği görülmektedir.

G. 6: Stanisław Chlebowski, *I. Viyana Kuşatması*, 19. yüzyılın sonu, Tuval üzerine yağlıboya, 188 x 312 cm, İstanbul Harbiye Askeri Müzesi / 469 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

Sanatçının Varna Meydan Muharebesi konulu ilk yağlıboya tablosunda (**G. 2**) resmedilen süvarinin (**G. 7**) burada da tekrar edilmiş olması, koleksiyona *anonim* olarak kayıtlanan eserin (**G. 6**) ressamının Stanisław Chlebowski olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Hatta *Varna Meydan Muharebesi* isimli diğer tablosunda (**G. 4**) tasvir edilen

ve tüm azmiyle çarpışmaya katılan başka bir askerin yine bu sahnede yer alması (G. 7), bu fikri kuvvetlendiren bir diğer detaydır.

G. 7: Stanisław Chlebowski'nin *Varna Meydan Muharebesi* ve *I. Viyana Kuşatması* isimli yağlıboya tablolarından (G.2, G.4 ve G.6) detaylar, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi / 504, 503, 469

Chlebowski'nin *I. Viyana Kuşatması*'ni konu alan son tablosu (G. 6), diğer savaş resimlerinden daha farklı bir düzenlemeye sahiptir. Burada hem ordusunun başında sefere katılan Kanuni Sultan Süleyman'ın hem de onunla birlikte savaşan Sadrazam İbrahim Paşa ve maiyetindeki komutanların yüceltilmesi adına farklı bir denemeye gidildiği ortadadır. Üstelik aynı kurgu, sanatçı tarafından birkaç kez tekrarlanmıştır. Bunlar daha çok muharebe anının fon olarak kullanıldığı, sultanların atlı portrelerine atıfta bulunmaktadır. Batılı ressamın savaş temalı resimlerinde sıkça tercih edilen bu kompozisyon anlayışı, Chlebowski'ye de ilham vermiş olmalıdır. Buradaki amaç, görkemli atlı portreler vasıtasıyla devlet yöneticilerini dünyaya tanıtmak, bir bakıma güç gösterisinde bulunmaktadır. Örneğin sanatçının 1876 yılında tamamlamış olduğu *Kanuni Sultan Süleyman* isimli eseri (G. 8) de bu doğrultuda üretilmiştir.

G. 8: Stanisław Chlebowski, *Kanuni Sultan Süleyman*, 1876, Tuval üzerine yağlıboya, 62 x 92.2 cm, İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi / 11-1521 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

G. 9: Hasan Rıza, *I. Viyana Kuşatması*, 20. yüzyılın başı, Tuval üzerine yağlıboya, 78 x 148 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi / 346 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

Burada maiyetiyle birlikte, atının üstünde muharebe alanına doğru ilerler vaziyette gösterilen Sultan Süleyman, ressama poz verir gibi görkemli bir şekilde tasvir edilmiştir. Fakat kompozisyonun arka planını oluşturan savaş sahnesi, tablunun hangi amaçla yapıldığını ortaya koymaktadır²⁸. Ayrıca resimde anlam verilemeyen bir durum söz konusudur. Tarihî kaynaklar Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1529 yılında yaşanan I. Viyana Kuşatması'nın herhangi bir sonuç alınmadan nihayetlendiğini gösteren bilgiler içermektedir.²⁹ Dolayısıyla mücadeleden istenilen başarı elde edilememesine rağmen bu temanın defalarca tuvallere konu edilmesi hayli ilginçtir. Belki de siparişi veren Sultan Abdülaziz'in amacı; atalarını yüceltmek, Kanuni Sultan Süleyman'ın her daim ordusunun başında bulunduğunu kanıtlamak, bu sayede devletin gücünü geçmişten gelen bir gelenekle dünyaya duyurmaktır³⁰. Hatta bu kurgu, Hasan Rıza tarafından da tekrarlanmıştır (G. 9). Üstelik bu resimlerin yer aldıkları koleksiyonlarda *I. Viyana Kuşatması* olarak kayıtlara girmesi, söz konusu eserin isimlendirme sorunsalına âdeta bir çözüm getirmektedir.

G. 10: Anonim, *Mohaç Meydan Muharebesi*, 19. yüzyılın ikinci yarısı, Tuval üzerine yağlıboya, 112 x 175 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi / 342 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

Stanisław Chlebowski'nin savaş konulu tablolarına kaynaklık eden görsel belgelerden biri de hamî-ressam birlikteliğini ortaya koyan eskizlerdir. Aslında bu taslaklar,

28 Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 301.

29 Viyana Kuşatması'nın sonucu hakkında detaylı bilgi için bk. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* 1, haz. B. Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 105; Kemal Beydilli, "Viyana," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 116; Kaya Şahin, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, çev. A. Tunç Şen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 89; Feridun Mustafa Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 124.

30 Özgür Gülbudak, "Le Rire Dergisi'nde Yer Alan II. Abdülhamid Konulu Karikatürler Üzerine Bir İnceleme," *Sanat Tarihi Dergisi* 31/1 (2022), 567.

Sultan Abdülaziz ile yapmış olduğu ortak üretimin bir parçasını oluşturmaktadır³¹. Özellikle Varşova ve Kraków'daki ulusal müzelerin koleksiyonlarında yer alan çizimlerin bazıları, ressamın tuval çalışmasına geçmeden önce bunları padişahın beğenisine sunduğunu kanıtlamaktadır.³² Örneğin İstanbul Harbiye Askerî Müzesi'nde bulunan Mohaç Meydan Muharebesi konulu yağlıboya tablonun (G. 10) taslaklarından biri Chlebowski'nin (G. 11); kırmızı mürekkeple yapılmış diğer bir çizim ise Sultan Abdülaziz'in kaleminden çıkmıştır (G. 12).

G. 11: Stanisław Chlebowski, *Mohaç Meydan Muharebesi Taslağı*, 1865-1872, Kâğıt üzerine karakalem, 27 x 39.8 cm, Varşova Ulusal Müzesi/Rys Pol. 1966 (Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 81)

G. 12: Sultan Abdülaziz, *Mohaç Meydan Muharebesi Taslağı*, 1865-1872, Kâğıt üzerine mürekkep, 26.7 x 17.4 cm, Kraków Ulusal Müzesi/MNKIII-r.a.-10325 (Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 78-79)

Sanatçı, kompozisyonunu oluştururken iki eskize göre hareket etmiştir. Kurgu ve kuruluş açısından kendi çizgisini öne çıkarırken, üstün hareket kabiliyetine sahip savaşçıların mücadeledeki rolleri için padişahın deseninden yararlanmıştır. Benzer bir uygulama, günümüzde İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi koleksiyonunda bulunan *Mora Ayaklanması* isimli yağlıboya tablo için de denenmiştir (G. 13). Buradaki savaş sahnesi, Kraków Ulusal Müzesi'ndeki taslaklardan birinde daha görülmektedir (G. 14). Fakat bu çalışmada iki ayrı eskizden söz etmek yerine Chlebowski'nin hazırladığı karakalem desen üzerine Sultan Abdülaziz'in kırmızı mürekkeple yapmış olduğu düzeltmelerden bahsetmek mümkündür.³³

31 Coşkun, "Polonya Sanatında Oryantalist", 51.

32 Gülsen Sevinç Kaya, "Sultan Abdülaziz ve Döneminin Resim Sanatı," *Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi* 17 (2019), 82.

33 Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 80.

G. 13: Stanisław Chlebowski, *Mora Ayaklanması*, 1865-1872, Tuval üzerine yağlıboya, 112 x 175 cm, İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi (R. Işık Yayla Arşivi, 2022)

G. 14: Stanisław Chlebowski ve Sultan Abdülaziz, *Mora Ayaklanması Taslağı*, 1865-1872, Kâğıt üzerine mürekkep ve karakalem, 23 x 34.3 cm, Kraków Ulusal Müzesi (Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 4-5)

Polonyalı ressamın durağan figürlerine karşılık birbiri içine geçmiş şekilde, daha devingen çizgiler kullanarak düzeltilerini yapan padişah, bu alandaki yetkinliğini bir kez daha sergilemiştir. Burada dikkati çeken görüntülerden bir diğeri de gerideki mücadeleden çok kompozisyonun merkezine odaklanmayı sağlayan süvarilerin varlığıdır. Savaş anından bağımsız biçimde ön planda gösterdiği at sırtındaki savaşçıları, hedefledikleri noktaya doğru kıran kırana bir ilerleyiş sergilerken betimleyen Chlebowski, bunu bir kalıp gibi sürekli tekrar etmiştir. Örneğin bu şemayı Belgrad (1521) (G. 15) ve Yanıkkale (1598) (G. 16) mücadelelerini resimlerken de kullanmıştır. Hatta bu sahneleri uzaklık-yakınlık mesafesine göre betimlemiş olması, aynı harp alanını farklı savaşlar için yeniden tercih etmesi sorunsalını ortaya çıkarmıştır.

G. 15: Anonim, *Belgrad Meydan Muharebesi*, 19. yüzyılın sonu, Tuval üzerine yağlıboya, 195 x 310 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi/464 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

G. 16: Anonim, *Yanıkkale*, 19. yüzyılın sonu, Tuval üzerine yağlıboya, 188 x 310 cm, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi/471 (R. Işık Yayla Arşivi, 2019)

Savaş resimleri açısından görsel bir şema oluşturan ve Chlebowski Ekolü'ne atfedilen betimleme tarzının en ilginç örneklerinden biri de Sultan III. Mehmed'in Eğri Muharebesi'ni konu alan yağlıboya tabloda ortaya çıkmaktadır (**G. 17**). Tuvalin sağ üst köşesine eklenen kırmızı mürekkepli üç satırlık Arap harfli Türkçe metinde "Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin Eğri Muharebesi. İş bu muharebe-i azimede Nemçelülerden doksan top ve otuz altı bayrak zapt edilmiştir" yazılıdır.³⁴ Böylece izleyici muharebenin hangi padişah zamanında ve kimlerle yaşandığına dair bilgi sahibi olurken aynı zamanda mücadele sonunda ele geçirilen ganimetleri de öğrenmektedir.

G. 17: Anonim, *Sultan III. Mehmed'in Eğri Muharebesi*, 19. yüzyılın ikinci yarısı, Tuval üzerine yağlıboya, 75.3 x 124.2 cm, İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi/11-1494 (R. Işık Yayla Arşivi, 2022)

G. 18: Stanisław Chlebowski ve Sultan Abdülaziz, *Sultan III. Mehmed'in Eğri Muharebesi Taslağı*, 1866-1872, Kâğıt üzerine mürekkep, 75.3 x 12.42 cm, Kraków Ulusal Müzesi (Kaya, "Sultan Abdülaziz ve Döneminin," 80)

Resmin üzerinde yer alan ifadelerin büyük bir bölümü savaş sahnesinde kendini gösterirken, bazı imgeleri kompozisyonda bulmak oldukça güçtür. Örneğin metinde bahsedilen Sultan Mehmed'in varlığı ile bayraklar, burada kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Fakat bahsedildiği gibi bayrakların 36 tanesine birden tabloda yer verilmiştir. Üstelik anlatımda belirtilen 90 adet top, aynı şekilde resme dâhil olmamıştır. Buna rağmen metni oluşturan kişinin vakanüvis kayıtlarına oldukça hâkim olduğu ortadadır. Yine de yazıların kim tarafından tuvale aktarıldığı bilinmemektedir.³⁵ Önceki örneklerde görüldüğü gibi bu tablonun meydana getirilmesi için taslak üzerinde kırmızı mürekkebiyle çalışan (**G. 18**) Sultan Abdülaziz,³⁶ belki bu satırlar için de aynı emeği harcamıştır. Hami-ressam birlikteliğini yansıttığı için imzasız olabileceği düşünülen bu eserler, her ne kadar bir ekol olarak adlandırıldıysa da sanatçı isminin Stanisław Chlebowski şeklinde düzeltilmesi, bu veriler ışığında mümkün görünmektedir.

Chlebowski'nin Osmanlı savaş tablolarında ilk kez denediği bu uygulama, metin-resim ilişkisini karşılıklı olsa da mücadele sahnesi bazen tarihî gerçeklikle de

34 Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 103.

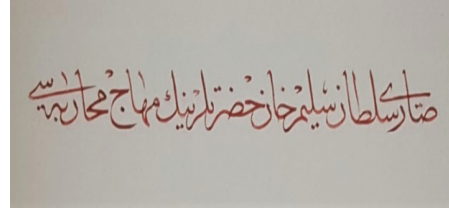
35 Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 290.

36 Roberts, "Ottoman Statecraft and the," 12-13.

bağdaşmamaktadır. Bunun örneğini, İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi koleksiyonunda yer alan *Mohaç Meydan Muharebesi* isimli eserde (G. 19) görmek mümkündür. Tablonun sağ üst köşesine eklenen “Sarı Sultan Selim Han Hazretlerinin Mohaç Muharebesi” şeklindeki Arap harfli Türkçe metin (G. 20), işlenen resmin konusuyla örtüşmemektedir. Çünkü mücadele, 29 Ağustos 1526 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusu ile Macar kuvvetleri arasında yaşanmıştır.³⁷ Üstelik bu muharebenin Kanuni’nin oğlu olan ve *Sultan Sarı Selim* olarak anılan II. Selim (1524-1574) ile herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Çarpışmanın yaşandığı yıllarda Sultan Selim henüz 2 yaşındadır. Dolayısıyla metin, resmedilen temayı karşılamamaktadır. Fakat tek satırlık yazıda okunan *Sultan* ve *Selim* ifadeleri buna karşın akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

G. 19: Anonim, *Sarı Sultan Selim Han Hazretlerinin Mohaç Muharebesi*, 19. yüzyılın ikinci yarısı, 78 x 126.5 cm, Tuval üzerine yağlıboya, İstanbul Millî Saraylar Resim Müzesi/ 11-1489 (R. Işık Yayla Arşivi, 2022)

G. 20: Sultan Abdülaziz’in Taslak Albümündeki Osmanlıca yazı, 1865-1872, Kâğıt üzerine mürekkep, 16.2 x 18.8 cm, Kraków Ulusal Müzesi /MNKIII-r.a.-10365 (Roberts, *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar*, 99)

Stanisław Chlebowski’nin Sultan Abdülaziz’in himayesi altında *Saray Baş Ressamı* olarak çalıştığı yıllarda yapmış olduğu en önemli savaş tablolarından biri de *Sultan II. Mehmed’in İstanbul’a Girişi* isimli çalışmasıdır (G. 21). Chlebowski’nin henüz payitahttan ayrılmadan önce 1874 yılında yapmaya başladığı bu eser, Fatih Sultan Mehmed’in maiyetiyle birlikte şehre girişini belgelemektedir.

37 Mohaç Meydan Muharebesi hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973), 325; Feridun Mustafa Emecen ve Erhan Afyoncu, *Savaşın Sultanları Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri II* (İstanbul: Bilge Yayım Habercilik, 2018), 43-49; Mustafa Işık, “Mohaç Savaşı ve Budin’de Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi Meselesi (1526-1541),” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/22 (2012), 273.

G. 21: Stanisław Chlebowski, *Sultan II. Mehmed'in İstanbul'a Girişi*, 1874-1884, 500 x 1094 cm, Tuval üzerine yağlıboya, Kraków Ulusal Müzesi / MNK II-a-72 (<https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/288058>)

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi teması, çok sayıda sanatçının tuvaline konu olmuştur. Bunlardan biri de Fransız ressam Jean-Joseph Benjamin Constant'tır (1845-1902). Sanatçının 1876 tarihli tablosu (**G. 22**), bu konuda öncü olarak kabul edilmiş olsa da eser pek çok sanatçı için yalnızca bir esin kaynağı niteliğindedir. Çünkü Chlebowski, Benjamin Constant'ın resminden daha önce çalışmaya başlamış olmalıdır. Fakat bazı talihsizliklerden dolayı Constant'tan yıllar sonra (1884) tamamlamak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Chlebowski'nin tablosu, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girişinin resimsel anlamdaki temsili konusunda ilk fikir olması açısından oldukça önemlidir. Sanatçının 1874 yılında ailesine yazmış olduğu bir mektup, yaşanan süreçle ilgili bilgileri aktarması açısından oldukça önemlidir. Yaptığı çalışmasında Chlebowski'nin mektuplarına değinen Agata Wójcik, mektupta ressamın 1876'da İstanbul'dan ayrıldığı sırada padişahın kendisinden bu zamana dek resmettiği eserleri, hatta boyamaya henüz başlamadığı bu tablosunu dahi gitmeden önce saraya teslim etmesi gerektiğinden bahsetmiştir.³⁸

³⁸ Wójcik, "Stanisław Chlebowski, Sultan," 49.

G. 22: Jean-Joseph Benjamin Constant, *Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi*, 1876, Tuval üzerine yağlıboya, 53,6 x 69,7 cm, Toulouse Güzel Sanatlar Müzesi / 2004-1-140 (www.pop.culture.gouv.fr/notice/joconde/05620000053)

Stanisław Chlebowski'nin saray ressamlığı yaptığı dönemdeki resimleri hakkında önemli ipuçları sağlayan Polonyalı Türkolog Tadeusz Majda ise sanatçının bu eserini 1876 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Paris ve Kraków atölyelerinde ürettiği bilgisini vermektedir. Hatta tuvalin oldukça büyük boyutlu olması sebebiyle üzerinde çalışırken Chlebowski'nin iskeleden düşüp sakatlandığını, uzun süre yatmak durumunda kaldığı için eserini bir türlü tamamlayamadığını bildirmiştir.³⁹ Bu bilgiler dikate alındığında, 1874'te ortada bir kompozisyonun var olduğu, Sultan Abdülaziz'in de bu esere hâkim olduğu bilgisi ortaya çıkmaktadır. Ressam bitiremediği taslağı ya saraya bırakmış ya da yanında götürmüştür. Muhtemelen yarım bıraktığı tabloyu daha büyük boyutlu tasarlayarak yeniden boyamıştır. Üstelik yapılan araştırmalar sonucunda eserle ilgili yalnızca bir eskiz tespit edilebilmiştir (**G. 23**)⁴⁰. Günümüzde Varşova Ulusal Müzesinde bulunan 1874 tarihli bu taslak, Fatih Sultan Mehmed'i at üzerinde göstermektedir. Bu deseni resme uygulayan sanatçı, padişahın 29 Mayıs 1453 günü fetih hareketi sonrasında, zafer kazanmış bir gururla şehre girişini tasvir etmektedir.

39 Coşkuner, "Empires and Artistic", 105; Majda, "European Artistic Tradition," 178; Śliwa, "Znad Bosforu do Krakowa," 264.

40 Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 235.

G. 23: Stanisław Chlebowski, *Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi*, 1874, Kâğıt üzerine pastel boya, 29 x 21 mm, Varşova Ulusal Müzesi (<https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/764646>)

Benjamin Constant'ın yaklaşımından farklı olarak tablosunda sultanı beyaz bir imparatorluk atı üzerinde gösteren Chlebowski buradaki fetih sahnesini sarayda yapmış olduğu diğer savaş resimlerinden daha bağımsız bir anlayışla betimlemiştir. Gerçekçi bir bakış açısıyla düzenlediği kompozisyonu durağan fakat anıtsal bir görünüme kavuşturmuştur. Her ne kadar resmin farklı noktalarında hareketli öğelere yer vermiş olsa da poz verir gibi yerleştirdiği bazı figürler üzerinde uyguladığı durağan görüntüyü betimlemekten kaçınmamıştır. Hatta bir dönem hocası olan Fransız ressam Jean-Léon Gérôme (1824-1904), 14 Şubat 1876'da Chlebowski'ye konuyla ilgili bir mektup yazmıştır. Kaleme aldığı satırlarda Sultan Abdülaziz'in etkisinde kaldığını, zorlama olan bu üsluptan çıkması gerektiğini belirtmiş, bir an önce Paris'e gelmesi için sanatçıyı uyarmıştır.⁴¹ Nitekim kendisi de hocasını dinlemiş olmalıdır ki tablonun bir kısmını Gérôme'un Paris'teki atölyesinde tamamlamak durumunda kalmıştır.

Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı savaş sahneleri bağlamında üzerinde durulması gereken bir başka eseri de II. Viyana Kuşatması konulu yağlıboya tablosudur (**G. 24**). Ressam burada, Lehistan Kralı III. Jan Sobieski (hüküm süresi 1674-1696) idaresindeki ordunun Viyana Kahlenberg Tepesi'ndeki Osmanlı ordugâhına karşı gerçekleştirmiş olduğu saldırıyı resmetmektedir. Fakat bilindiği üzere Osmanlılar 1683 tarihli bu mücadeleden yenilgiyle ayrılmışlardır. Dolayısıyla Chlebowski'nin söz konusu temayı nasıl tuvaline yansıttığı akıllarda birer soru işareti bırakmaktadır.

41 Roberts, "Ottoman Statecraft and the," 97.

G. 24: Stanisław Chlebowski, *Sobieski Viyana Muharebesi'nde*, 1865-1876, Tuval üzerine yağlıboya, 111 x 189.5 cm, Kraków Ulusal Müzesi / MNK II-a-281 (<https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/335212>)

Kraków Ulusal Müzesi yetkilileri ise *Sobieski Viyana Muharebesi'nde* isimli tablounun tarihlendirmesini, 1865-1876 yılları arasına, yani Chlebowski'nin tam da payitahtta bulunduğu zamana, hatta Sultan Abdülaziz'in saray ressamı olarak çalıştığı döneme denk getirmişlerdir. Üstelik aynı tema, sanatçının aynı süreçte yapmış olduğu düşünülen iki yağlıboya tablounun daha ismine verilmiştir.⁴² Bu eserler anonim olarak koleksiyona kaydedilmiş olsa da Stanisław Chlebowski'nin fırçasından çıktığı ortadadır. Fakat ressamın, İstanbul'da yaşadığı süre boyunca böyle bir yenilgiyi resmetmesi mümkün değildir. Zaten aynı yıllarda yaptığı eserler ile arasında pek bir üslup birliği tespit edilememiştir⁴³. Kraków Ulusal Müzesindeki örnekte (**G. 24**) daha canlı ve özgür bir betimleme anlayışı sergilenmiştir. Chlebowski bu üslubu, *Varna Muharebesi'nde Władysław Jagiellończyk'in Ölümü* adlı başka bir eserinde daha uygulamıştır (**G. 25**).⁴⁴ Ancak burada metin-resim ilişkisi ön planda tutularak tarihî anlatıya sadık kalınmıştır. Tüm bunlar dikkate alındığında sanatçının bu çalışmasını da 1865-1876 yılları arasında meydana getirmediği gayet ortadadır.

42 Söz konusu yağlıboya tablolar için bk Işık Yayla, "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)", 906, 909; Kaya, *Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu*, 517; Karatepe, *Askeri Müze Resim*, 347.

43 Coşkun, "Polonya Sanatında Oryantalist", 52.

44 Majda, "European Artistic Tradition", 177.

G. 25: Stanisław Chlebowski, *Varna Muharebesi'nde Władysław Jagiellończyk'in Ölümü*, 1865-1876, Tuval üzerine yağlıboya, 188.5 x 112 cm, Kraków Ulusal Müzesi / MNK II-a-280 (<https://zbiory.mnk.pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/334955>)

Chlebowski'nin bu resimlerinde benimsemiş olduğu betimleme tarzı, o dönem çalışmalarını yansıtmamaktadır. Söz konusu eserlerini 1876 yılından sonraki bir zaman diliminde üretmiş olmalıdır. Üstelik bu süreç, onun hayatında yeni bir başlangıcın hazırlayıcısıdır. Saraya hizmet ettiği 12 yılın sonunda sağlığını önemli ölçüde kaybeden sanatçı, ailesine gönderdiği mektuplarda buradaki yoğun çalışma temposundan kendisine ödenmesi gereken ücretin geciktirilmesine kadar sürekli serzenişlerde bulunmuştur.⁴⁵ Bu durum fazla uzun sürmemiş, 1876 yılının Mayıs ayında Chlebowski İstanbul'dan ayrılmıştır. 1880 yılına kadar hayatını Paris'te geçirmiş, sonrasında ülkesine dönerek bir süre daha çalışmıştır.⁴⁶ Muhtemelen II. Viyana Kuşatması ve Varna Muharebesi konulu tablolarını da 1865-1876 yılları arasında değil, 1881'den sonra Kraków'da yaşadığı bir süreçte meydana getirmiştir. Ancak ağır bir hastalığın ardından 14 Temmuz 1884 günü hayatını kaybetmiştir.⁴⁷

Sonuç

Dönemi açısından belgeleyici rol üstlenerek tarih temalı resim geleneğine büyük katkı sağlayan savaş tabloları, asırlar öncesine dayanan yaşanmışlıkları temsil etmiş olsalar da geçmişin hatırasını korumak adına yapıldıkları bir gerçektir. Çünkü bu eserler bir yandan üretildikleri devrin siyasi ve fikrî yapısını ortaya koyarken öte yandan

45 Wójcik, "Stanisław Chlebowski, Sultan," 37-38; Ürekli, "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin," 297.

46 Lebet-Minakowska, "Z Polski do Odessy," 211.

47 Ürekli, "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin," 300.

da toplumun geçmişte veya döneminde yaşadığı tarihî anılarının farkına varılmasını sağlamaktadır. Üstelik bu resimlerin üretildikleri dönemlerde bu denli beğeni görmelerinin en büyük sebeplerinden biri de üstünlük kurulan ülkelere karşı görsel anlamda bir güç gösterisinde bulunmalarıdır. Ayrıca bu resimlerin her biri, yönetici zümrenin dünya çapında otorite sahibi olduğunu kanıtlamak, çıkılan seferlerden zaferle dönüşlerini kutlamak, yenilgiye uğratılan orduların başarısızlığını ispatlamak, hasma karşı hâkimiyet elde edildiğini göstermek, itibarı güçlendirmek, orduları şerefliendirmek, askerî meziyetleri ve teknolojiyi tanıtmak gibi pek çok amaçla üretilmişlerdir. Sultan Abdülaziz'in *Ressam-ı Hazret-i Şehriyârî* unvanına layık gördüğü Stanisław Chlebowski'nin savaş tabloları da bu düşüncenin görsel anlamdaki tanıklarından biridir. Sanatçının 1865-1876 yılları arasında İstanbul'da yaşadığı süre boyunca yapmış olduğu resimler, Osmanlı tarihî anlatısına büyük katkı sağlamaktadır. Çünkü onun savaş tabloları, bu alana getirilen yeniliklere kapı aralarken pek çok açıdan ilklere öncülük etmiştir. Örneğin yapılan incelemeler sonucunda günümüzde İstanbul Harbiye Askerî Müzesi koleksiyonunda bulunan Chlebowski imzalı *Varna Meydan Muharebesi* isimli 1865 tarihli tuval resminin yabancı bir ressam tarafından bu topraklarda üretilen en erken tarihli Osmanlı savaş tablosu olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle ressamın payitahta geldiği zamanlarda Sultan Abdülaziz için boyadığı tablolardan biri de bu eser olmalıdır.

Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı savaşları temasına kazandırdığı eserlerin başında, henüz saraydan ayrılmadan önce, 1874 yılında yapımına başladığı *Sultan II. Mehmed'in İstanbul'a Girişi* isimli yağlıboya tablosu gelmektedir. Kanaatimce bu çalışma, İstanbul'un Fethi konusunun bilinen en erken tarihli örneklerinden olmalıdır. Fransız ressam Jean-Joseph Benjamin Constant'ın 1876 tarihli, *Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi* isimli eseri, bu zamana dek öncü olarak kabul edilmiş olsa da Chlebowski temanın ilk uygulayıcılarından biridir. Üstelik ressam bu tablosunu, Sultan Abdülaziz'in isteği üzerine yapmaya başlamıştır. Zaten saraya bağlı çalışan, hamilerinin beklentileri doğrultusunda resimlerini üreten sanatçılar, askerî başarıları her daim görkemli anlatılarla sunmak durumunda kalmışlardır. Bu görüntü daha çok fetih sahneleri üzerinden yansıtılırken, yaşanan mücadelenin ardından soylu kesimin şehre girişini temsil eden resimler, bir bakıma bu fikrin görsel aracılığını üstlenmiştir.

Chlebowski'nin Osmanlı savaşları ikonografisine yeni boyut getirdiği özelliklerden biri de söz-imge ilişkisi üzerinden hami-sanatçı birlikteliğini öne çıkarmak olmuştur. Söz konusu uygulama, Türk resim sanatı tarihindeki savaş temalı örnekler arasında yalnızca onun tablolarında tespit edilmiştir. Bazı savaş sahnelerinin sağ üst köşesine eklenen kırmızı mürekkepli Arap harfli Türkçe metnin, kim tarafından tuvale aktarıldığı hâlâ bilinmemektedir. Fakat bunun hami-ressam ortaklığını yansıttığı bir gerçektir. Bilindiği üzere sanatçı, yapmış olduğu eskizleri tuvaline aktarırken genellikle Sultan Abdülaziz ile birlikte çalışmıştır. Padişah söz konusu satırlar için de aynı emeği

sarf etmiş olmalıdır. Üstelik bu yazıların en güzel tarafı savaşın hangi tarihlerde, kimlerle ve nerede yaşandığını, mücadele sırasında ele geçirilen ganimetleri vb. bilgileri izleyiciye aktarmış olmasıdır. Chlebowski de bu yönüyle Osmanlı savaş tablolarına bir belge değeri kazandırmıştır. Ayrıca bu uygulama, devrin yaygın resim anlayışı konusunda yenilikçi eğilimleri de temsil etmektedir. Artık gelenekselleşmiş kalıbın dışına çıkıldığını, onun yerine öğretici amaca yönelik yeni resimsel düzenin denendiğini ortaya koymaktadır. Zaten ressamın buradaki amaçları, seçmiş oldukları konulardan ziyade resimledikleri sahnelerin metin ile olan bağlantısını öne çıkarmaktır. Stanisław Chlebowski de Sultan Abdülaziz'in isteği doğrultusunda uygulamış olduğu bu yenilik sayesinde, hem işlediği konu hakkında izleyeni bilgilendirmiş hem de muharebedeki ganimet dökümü için bir yorum getirmiştir. Buna rağmen söz-imge ilişkisinin karşılanmadığı resimler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Chlebowski'nin, *Sarı Sultan Selim Han Hazretlerinin Mohaç Muharebesi* isimli yağlıboya tablosundaki yanıltıcı bilgiler, bu durumu net bir şekilde açıklamaktadır. Çünkü kompozisyon üzerindeki yazı, resmin konusuyla örtüşmemektedir. Resim temsilinde yer alan söz konusu mücadele, *Sarı Selim* ismiyle tanınan Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) yaşanmamıştır. Ayrıca bu yöntem, kendinden sonraki yıllarda üretilmiş olan tekrar niteliğindeki bazı eserlerde de uygulanmıştır. Bunun gerisinde yatan en büyük sebep, Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklardaki bağımsızlık arzusunun yeniden yaşatılmak istenmesidir. Bu, elbette zafer konulu resimlerle mümkündür. Çünkü Chlebowski'nin eserlerinde her daim başarıyla neticelenen muharebeler, savaşmaktan korkmayan askerler ve kararlı duruş sergileyen liderlerle karşılaşmaktadır. Bu yüzden muharebelerden galibiyetle ayrılmanın birçok türden gösterisini yapan sanatçılar, bu tarz görsel imgeler vasıtasıyla zafer propagandasının daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamışlardır.

Chlebowski'nin savaş resimlerinde her şeyden önce muharebe anında önemli rol oynayan askerî ve tarihî liderlerin kahramanlıkları öne çıkarılmıştır. Aslında bu durum, yaşanan mücadelenin sonucunu görsel kayıtlar üzerinden göstermenin bir diğer yöntemiştir. Özellikle muharebe sırasında ordunun başında bulunarak onlara bir nevi seraskerlik yapan sultanın çarpışmadaki varlığını betimleyen sanatçı, bunun için devrin atlı portre geleneğinden yararlanmışır. Üstelik bu betimlemelerde önemli olan arka planı oluşturan savaş sahnesinin varlığıdır. Çünkü resimler, her ne kadar portresi yapılan kişinin adıyla anılmış olsa da geride yaşanan savaş anını çözümlenmek oldukça mühimdir. Hatta bu durum, anonim olarak nitelendirilmiş veya Chlebowski Ekolu'ne atfedilmiş birçok tablonun ressamının Stanisław Chlebowski olarak değiştirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Chlebowski'nin bazı tablolarında herhangi bir sonuç alınmadan sona eren savaşların da betimlenmiş olduğu görülmektedir. I. Viyana Kuşatması'nı konu alan eserler de bu türden çalışmalardır. Sanatçı bu temadaki resimlerinde, Kanuni Sultan Süleyman'ı savaş alanından zaferle ayrılmış bir görüntüyle tasvir etmektedir.

Fakat tarihî kayıtlar, kuşatmanın Osmanlı ordusu adına sonuçsuz nihayetlendiğini göstermiştir. Bu sadece yönetici zümreyi yüceltmek adına sipariş üzerine yapılmış yanıltıcı bir savaş sahnesidir. Benzer bir uygulama, Stanisław Chlebowski'nin II. Viyana Kuşatması'nı betimlediği eserde de ortaya çıkmıştır. 1683 tarihli bu mücadele, Osmanlı Devleti için âdeta bir bozgun olarak sonuçlanmıştır. Ayrıca bulunduğu koleksiyonda, eserin 1865-1876 yıllarına tarihlendirilmiş olması akıllarda büyük soru işareti bırakmaktadır. Çünkü sanatçı, bu süreçte Osmanlı saray ressamı olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla bu zaman diliminde böyle bir yenilgiyi resmetmesi mümkün değildir. Üstelik diğer çalışmalarına göre burada üslupsal değişimden de söz etmek mümkündür. Zaten yapılan tespitler sonucunda Chlebowski bu tablosunu, 1881-1884 yılları arasında, Kraków'da yaşadığı bir dönemde, büyük olasılıkla da sipariş üzerine meydana getirmiştir.

Tüm bu özellikler dikkate alındığında, Stanisław Chlebowski'nin yönetici zümrenin isteği doğrultusunda yapmış olduğu savaş tablolarının kurgusal ve üslupsal açıdan pek çok yeniliğe imza attığı ortadadır. Çünkü bu eserler, Osmanlı topraklarında farklı bir betimleme anlayışıyla üretilirken, bunların Batıdaki izlenimleri diplomasi yönteminin görsel aracılığıyla üstlenmektedir. Fakat en önemlisi de her bir savaş sahnesinin zafer propagandası olarak Osmanlı sarayından tüm dünyaya hamasi bir gururla tanıtılmış olmasıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authos has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Âgoston, Gabor. *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*. Çev. Kahraman Şakul. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Askeri Müze Resim Koleksiyonu*. Haz. Tülin Çoruhlu ve Aysel Çöteliöğlu. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, 1995.
- Askeri Müze Resim Koleksiyonu*. Haz. İlkey Karatepe. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, 2011.
- Başkan, Seyfi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Resim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1978.
- Beydilli, Kemal. "Viyana." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 113-119.
- Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor Kitapları, 1995.

- Cezar, Mustafa. "Osmanlı'da Yenilik ve Değişim İçerikli İlk Hareket ve Oluşumlar." *Osmanlı'nın Dış Dünyaya Bakışı (03 Aralık 1999 Seminer Bildirileri)*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği, 2003, 1-15.
- Coşkuner, Fatma. "Polonya Sanatında Oryantalist Esintiler." *Toplumsal Tarih* 152 (Aralık 2014), 50-57.
- Coşkuner, Fatma. "Empires and Artistic Connections: Sultan Abdülaziz and His Court Painter Stanisław Chlebowski." *Türkiye-Polonya İlişkilerinde 'Temas Alanları' 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı (06-07 Haziran 2014, Varşova)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017, 100-118.
- Cyfrowe Muzeum Narodowe w Warszawie. "Stanisław Chlebowski." Erişim 22 Mayıs 2022. <https://cyfrowe.mnw.art.pl/katalog/779328>.
- Emecen, Feridun Mustafa. "Varna Muharebesi." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, 527-530.
- Emecen, Feridun Mustafa. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları* I. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Emecen, Feridun Mustafa. ve Erhan Afyoncu. *Savaşın Sultanları Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*. II. İstanbul: Bilge Yayım Habercilik, 2018.
- Germaner, Semra ve Zeynep İnankur. *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, 1989.
- Gören, Ahmet Kamil. "Türk Resminde Savaş Teması ve Betimleme Anlayışındaki Dönüşümlerine İlişkin Bir Deneme." *Tarihte Doğu-Batı Çatışması (Semavi Eyice'ye Saygı) Sosyoloji Yıllığı*, 12 (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 477-486.
- Gülbudak, Özgür. "Le Rire Dergisi'nde Yer Alan II. Abdülhamid Konulu Karikatürler Üzerine Bir İnceleme". *Sanat Tarihi Dergisi* 31/1 (2022): 561-597.
- İşık, Mustafa. "Mohaç Savaşı ve Budin'de Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi Meselesi (1526-1541)." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/22 (2012): 270-279.
- İşık Yayla, Rumeysa. "Yağlıboya Tablolarda Osmanlı Savaşları (14.-17. Yüzyıl)." Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2021.
- Jaczynowski, Lech. "Supposed Gravesites of Władysław III of Varna." *Social Sciences of Sport: Achievements and Perspectives* 14 (2017): 187-209.
- Kaya, Gülsen Sevinç. "Sultan Abdülaziz ve Döneminin Resim Sanatı." *Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi* 17 (2019): 77-101.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. "Osmanlı Batılaşması." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. I. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 147-152.
- Lebet-Minakowska, Anna. "Z Polski do Odessy-z Odessy do Polski, Roman Chojnacki i Stanisław Chlebowski." *Olacy w Odessie. Studia Interdyscyplinarne*. Odessa: Wydawnictwo Prymat, 2021, 203-224.
- Majda, Tadeusz. "European Artistic Tradition and Turkish Taste-Stanisław Chlebowski, The Court Painter of Sultan Abdülaziz." *Uluslararası "Sanatta Etkileşim" Sempozyumu (25-27 Kasım 1998, Ankara) Bildiriler*. Ed. Zeynep Yasa Yaman. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000, 176-181.
- Ministere de la Culture. "Entrée du Sultan Mehmet II à Constantinople le 29 Mai 1453." Erişim 1 Mayıs 2022. www.pop.culture.gouv.fr/notice/joconde/05620000053.
- Muzeum Narodowe w Krakowie. "Wjazd sultana Mahometa II do Konstantynopola." Erişim 5 Mayıs 2022. <https://zbiory.mnk.pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/288058>.

- Muzeum Narodowe w Krakowie. "Epizod z wojen Austriacko-Tureckich." Erişim 7 Mayıs 2022. <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/510165>.
- Muzeum Narodowe w Krakowie. "Stanisław Chlebowski." Erişim 12 Mayıs 2022. <https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/zaawansowane/katalog/334955>.
- Muzeum Narodowe w Warszawie. "Sobieski pod Wiedniem". Erişim 20 Mayıs 2022. <https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/335212>.
- Olma, Marceli. Kraków Językowy Autoportret Malarza Orientalisty w Listach Prywatnych Stanisława Chlebowskiego." *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Linguistica* 12 (2017): 206-218.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi* 1. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Pehlivan, Gürol. "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gâzavatnâmeler." *Turkish Studies* 3/4 (2008): 598-617.
- Renda, Günsel. "Osmanlı Başkentinde Ressamlar ve Yapıtları." *İmparatorluktan Portreler: Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu'ndan Seçilmiş Yapıtlarla 18. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Dünyası ve Osmanlılar*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2005, 12-18.
- Roberts, Mary. "Ottoman Statecraft and the 'Pencil of Nature' Photography, Painting and Drawing at the Court of Sultan Abdülaziz." *Ars Orientalis* 43. Ed. Nancy Micklewright. Washington: Smithsonian Institution, 2013, 10-30.
- Roberts, Mary. "Networked Objects." *International Journal of Middle East Studies* 45/3 (August 2013): 570-573.
- Roberts, Mary. *İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar, Oryantalistler ve 19. Yüzyıl Görsel Kültürü*. Çev. Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Śliwa, Joachim. "Znad Bosforu do Krakowa. Stanisław Poraj Chlebowski (1835-1884)." *Egipt, Grecja, Italia: Zabytki Starożytności z Dawnej Kolekcji Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego: Praca zbiorowa*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007, 262-268.
- Şafak, Nurdan. "Osmanlı Kuruluş Döneminde Devlet." *Belleten* LXXVI/276 (Ağustos, 2012): 431-454.
- Şahin, Kaya. *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*. Çev. Ahmet Tunç Şen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi (Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*. IV/1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Ürekli, Fatma. "Leh Asıllı Stanisław Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı." *Tarih Dergisi* 71/1 (2020): 281-316.
- Wójcik Agata. "Jean-Léon Gérôme i Stanisław Chlebowski. Dzieje Przyjaźni." *RIHA Journal* 13 (2010). Erişim 6 Mayıs 2022. <https://d-nb.info/1009368834/34>.
- Wójcik, Agata. "Stanisław Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in Sarayında." Çev. Nazan Erbil. *Milli Saraylar: Sanat, Tarih, Mimarlık Dergisi* 17 (2019): 33-51.
- Zieliński, Stanisław. *Podróżnicy, Odkrywcy, Zdobywcy, Badacze, Eksploratorzy, Emigranci-Pamiętnikarze, Działacze i Pisarze Migracyjni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Ligi Morskiej i Kolonjalnej, 1933.